

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВОТВОРЧОСТІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 1 (51)
УДК 811.111'37'42

DOI: 10.24144/2663-6840/2024.1(51).58–65

Барчан В. Функціонування конфесійної лексики в мовотворчості Федора Потушняка; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто поетичні твори закарпатоукраїнського письменника-символіста першої половини ХХ ст. Федора Потушняка з рукописних збірок «Пори року» (1928), «Поезії» (1930), виданої 1934 року збірки «Далекі вогні», вибране з яких уміщено в книзі «Мій сад» (2007). Неповторність художнього світу митця значною мірою простежується в його мовотворчості. Творча фантазія письменника трансформується в художні образи, зроджені його уявою і відповідно оприявлені в мові. Світоглядна, філософсько-релігійна концепція життя Ф. Потушняка, що постає в його ранній ліриці в образних уявленнях єдності всього сущого, концентрується часто в конфесійній лексиці. Художню спадщину Федора Потушняка вбачаємо цікавою в цьому аспекті.

Ідейно-естетична своєрідність лірики розкривається й крізь призму художньої мови митця. Аналіз художніх творів показав наявність у мовотворчості письменника різноманітної конфесійної лексики як за значенням, так і за походженням. З'ясовано, що філософські засади мислення, застосування елементів поезики різних стилів із домінуванням символістичної, зумовили використання Ф. Потушняком лексичних засобів конфесійного стилю для побудови системи тропів і стилістичних фігур (епітетів, порівнянь, метафор, алегорій, символів, перифраз тощо). Крім цього, доведено, що прикметними рисами авторського мовного стилю Федора Потушняка є використання ним як значної кількості художньої тропіки, а також вживання лексем конфесійного стилю у вигляді стилістичних фігур, так і маркованих слів, які теж властиві конфесійному стилю. Згідно з поділом конфесійної лексики на дві великі групи (перша група – лексика, яка відбиває релігійний зміст; друга група – лексика, яка з релігійним змістом не пов'язана) проаналізовано виявлену конфесійну лексику й визначено особливості її функціонування.

Ключові слова: Федір Потушняк, світогляд, поезія, художнє мовлення, конфесійна лексика, марковані слова, стилістичні фігури, тропи.

Формулювання проблеми. Неповторність художнього світу митця значною мірою простежується в його мовотворчості. Творча фантазія письменника трансформується в художні образи, зроджені його уявою і відповідно оприявлені в мові. Світоглядна, філософсько-релігійна концепція життя Ф. Потушняка, що постає в його ранній ліриці в образних уявленнях єдності всього сущого, концентрується часто в конфесійній лексиці.

Сучасна філологічна наука виявляє інтерес до взаємодії сакрального й художнього стилів. Літературознавці, зокрема, простежують інтерпретацію в художніх творах біблійних сюжетів, образів, мотивів. Українська лінгвістика виявляє інтерес до функціонування конфесійної лексики в усіх сферах людського буття. В останні десятиліття з'явилася низка важливих наукових досліджень. Серед них – праці В. Бодак, П. Мацьківа, С. Піддубної, Н. Пуряєвої, М. Скаб та ін. Багатий і неповторний матеріал для вивчення цього пласту лексики дає науковцям і художня література, про що свідчать, наприклад, дослідження мовознавців і літературознавців, уміщені в збірниках «Біблія і культура» видавництва «Рута» Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича. Цікавою в цьому

аспекті вбачаємо художню спадщину Федора Потушняка.

Аналіз досліджень. Матеріалом дослідження послужила рання лірика Ф. Потушняка, зокрема твори з рукописних збірок «Пори року» (1928), «Поезії» (1931), видрукованої 1934 року збірки «Далекі вогні», вибрані поезії яких увійшли до книги «Мій сад» (2007). Варто констатувати, що серйозне зацікавлення критиків творчістю Потушняка почалося з виходом його збірки «Далекі вогні», яка відчутно різнилася від тогочасної поезії краян «за змістом і настроєм, як і за характером образів» [В.Б. 1934]. При цьому рецензентові книги В. Бирчаку впали у вічі і «містика, якийсь мрачний романтизм, пантеїзм» [В.Б. 1934] його творів. Наступні збірки розкрили критикам (М. Лелекач) незвичайну красу поезії, повну гармоній і особистого світовідчужання, що постає, зокрема, і в мовотворчості. «Глибока філософська гармонія і світогляд пов'язані тонкими словними і язиковими новотворами, які надають поезіям особисту дзвінкість» [Л-ач 1941, с. 3].

Добірність поетичної мови, містицизм, пантеїзм лірики митця відзначали й інші його сучасники (Й. Архій, С. Недзельський, В. Маркусь та ін.). В. Маркусь вважав Потушняка майстром «поетич-

ного слова в чистоті мови, оперуванні поетичними прикрасами, вживанні рідких й своєрідних поетизмів» [В.М. 1944, с. 204], а також наголошував на неповторності у відтворенні світу природи: «З кожної квітки, відблиску сонця, шуму трави говорить поет-пантеїст. Пантеїстичні описи природи нав'язні глибиною чуття, містикою й молитовним гімном до Всебога» [В.М. 1944, с. 204].

На посиленій інтерес закарпатоукраїнських письменників В. Гренджі-Донського, Ю. Боршоша-Кум'ятського, Зореслава в період національно-культурного відродження Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст. до Біблії, морально-етичної і філософської проблематики, образів Книги Книг вказує дослідниця М. Козак [Козак 2000, с.52–54]. Аналізуючи творчість Ф. Потушняка в контексті поезії символізму, літературознавиця спостерегла в його ранній ліриці пантеїстичну настроєвість, оприявлення віри автора у незнищенність матерії, у божественний Абсолют, тяжіння митця до розгадок таємниць вічності, сприйняття людини як духовної субстанції, нахил до релігійних мотивів [Козак 2010, с. 61–62].

Характер образів-символів, образів-ідей, образів-переживань поета Л. Голомб пов'язує з онтологічними аспектами сприйняття світу митцем, його розумінням космосу, проблеми «людина і Бог», проникненням в простори трансцендентного [Голомб 2000, с. 12].

Відзначені дослідниками ключові прикмети художнього мислення Ф. Потушняка пояснюють зумовленість у його поетичному арсеналі лексики конфесійного стилю. З'ясуванню естетичного коду творчості поета допомагають мовознавчі праці С. Рошко [Рошко 2001, с. 197–202], В. Папіш [Папіш 2010, с. 161–165.], О. Чижмар [Чижмар 2010, с. 179–184], Г. Сньозик [Сньозик 2021, с. 403–409; Сньозик 2023, с. 408–415], у яких дослідники зосереджують увагу на окремих аспектах мовотворчості. Розкриттю творчої індивідуальності митця сприятиме й аналіз пласту лексем конфесійного стилю, завдяки якому твориться неповторний, багатоаспектний поетичний образ світу в ліриці митця.

Метою цієї статті є виявити конфесійну лексику та проаналізувати особливості її функціонування в художньому мовленні Федора Потушняка. Відповідно до мети поставлено такі завдання: простежити використання автором конфесійної лексики в художніх творах письменника; схарактеризувати її особливості; визначити роль і функційне навантаження конфесійної лексики в мовотворчості автора.

Методи та методика дослідження. Аналіз здійснено на засадах біографічного, естетичного літературознавчих методів, методу лінгвостилістичного спостереження (застосовано для аналізу ролі конфесійної лексики в творенні словесних образів), методу концептуального аналізу (спрямований на з'ясування семантики словесних образів із символічним значенням, а також на відтворення мовної особистості автора).

Виклад основного матеріалу. Збірку «Пори року», що збереглася в рукописному й машинописному авторських оригіналах [Федака 2007, с. 15], склали поетичні твори Потушняка-гімназиста, на-

писані 1927–1928 рр. Машинописний варіант другої збірки «Поезії», датованої 1931 роком, Ф. Потушняк уклав, будучи студентом першого курсу філософського факультету Карлового університету. Лірика обох збірок засвідчує небуденний талант молодого автора, який у гімназійні роки формувався під впливом учителя мови й літератури, видатного поета Василя Пачовського, в університетські – на ґрунті європейської культури, літератури, філософії. Якщо в першій, за спостереженням Д. Федаки, привертає увагу поетична мова, м'яка пластика пейзажного малюнка чи стану душі, не по роках зріла філософія, «щось від туги, ритмічного розмаїття, барвистої образності, широти, елегантності й романтичної символіки...» [Федака 2007, с. 15], то в наступній – чітко задекларовані автором три характерні риси: філософічність, стремління згармонізувати світ, віра у внутрішню життєдайність світу» [Федака 2007, с. 15]. У збірці «Далекі вогні» Потушняк-поет постав сформованим митцем із пантеїстичним світоглядом та чітко окресленим стилем, у якому домінувала поетика символізму.

Назва першої збірки «Пори року» спрямовує увагу читача до тематичної та настроєвої палітри поетичних творів. Загалом тут представлена пейзажна лірика. Весняні, літні, осінні, зимові краєвиди постають у повноті зорового, слухового, тактильного відчуттів. Пейзажні картини кожної пори року співвідносяться з душевним настроєм людини: весна символізує пробудження природи, сердечні хвилювання, адже ліричного героя заповонила «любов, свята любов!»; літо – повноту й красу життя, що відчувається в кожній порі літньої доби («Мов легінь, веселий, ярий, / В гори вечір йде і мріє, / Місяць ясний із-за лісу / Визирає на обрій» [Потушняк 2010, с. 26]); осінь пробуджує в людській душі тужливі настрої, пов'язані з усвідомленням осінньої пори в людському житті («Йде віз життя поволі в далі, / Ще не збагнув ти, що в порі, / оглянешся – перед тобою / Стоїть вже осінь на дворі» [Потушняк 2010, с. 28]); зима асоціюється в ліричного героя з нездоланною силою, що уособлена в метафоричних образах метелиці, що тихо пробігає полем; морозу, який іде в бори і кручі; вітру, що знявся «над бором. / Йде в дебрі й ліси, / Над гори, понад звором, / Мов плачі – голоси» [Потушняк 2010, с. 30].

У поезіях постають і конкретні стихійні явища: буря, громи, дощ, вітри, що символізують панівну силу природи, її владу над земним життям:

І падає дощ, не втихає,
У хаті і сухо, й тепло,
І сили знов серце не має,
Мов в водах самотнє весло

[Потушняк 2010, с. 23].

Спостерігаємо, що для відтворення перебігу душевного стану ліричного героя автор вдається до символічних образів моря, корабля, похмурої далі, похмурих мраків, лісу, туману тощо.

Увіразнює художній образ ліричного героя, насичує лірику новими емоційними нюансами вжита у творах конфесійна лексика на позначення назв предметів церковного вжитку (*похоронний дзвін*), демонологічна лексика (*духи, демон, дух*), найменування

Бога (*магічне око*), лексеми на позначення найбільш сокровенного людського ества (*душа*) і божої благодаті для людини в позаземному існуванні (*рай*).

Значно активніше послуговується релігійною лексикою Ф. Потушняк у другій збірці «Поезії». Художній світ цієї книжки міфологізований, конкретні реалії розчиняються в космічному безмежжі, часові й просторові обриси розмиті, земне життя – у плині незбагненого всесвіту. Сприйняття поетом навколишньої дійсності відбувається на підсвідомому рівні. Світ постає в похмурих, холодних тонах, неприступний у своїй таємничості й загадковості, страшний у мертвотному стані («Таємний гість крадець вночі...»), «На кораблях йде смерть – / У далі гомін чулий...», «В просторах мрак і тайна тишина» «І гомін дня зітхнув ще з-під землі / І ти впорись у невість серце кволе – / І дім, і поле гасне тихо в млі» [Потушняк 2010, с. 32]). У цій глибокій тайні, що «стоїть між небом і землею» [Потушняк 2010, с. 33], існує інший, божественний світ, який осяює, наснажує, одухотворює все живе:

В таємнім Бог царить саду,
Мінарети в пустині
Видніють нічю. Без сліду
Згасають вогні сині [Потушняк 2010, с. 33].

Відзначимо, що вживання лексем конфесійного стилю для творення образу світлої частини усеєдиного всесвітнього простору в цій збірці значно активніше. Ствердження божественного єдиноначала відбувається через синонімічні найменування *Бог, божі вічі, твої очі, боги, слово, Ти* («В таємнім Бог царить саду...»), «І мов ріка йде з *божих віч / Таємне мудре слово...*», «*Ти* йдеш вночі – я виджу *твої очі*» [Потушняк 2010, с. 33]). Використання таких лексем сакрального стилю, як *дзвін, храм, кадило, воскреснув, святих, ангол* та ін. надає поетичному малюнку художньої експресії, увиразнює образи-символи людської віри, надії, святості, відродження, можливості протистояння тьмі, мороку («Сніги в полях *святих* невинних ніг...», «Один у полі – в далі виден *храм...*», «*Кадило* я запалю тут полям...», *Воскреснув* час, в обнови знову новій...», «І буде бій – із ночі *ангол* вкажесь...» [Потушняк 2010, с. 32–33] та ін.).

Серед наявних у ліриці збірки «Поезії» символічних образів, характерних для культової мови, прикметним є образ книги, який номінує одну з поезій – «Книга». З одного боку, можемо співвідносити цей образ із Біблією, з іншого, – трактувати як таємне вчення Абсолюту. У ній чітко проступають філософсько-релігійні засади світомислення поета: Всесвіт створений Вищим Розумом, програма його – у книзі буття, недоступній раціональному осмисленню:

Є тайна книга у богів,
Вона чужая розуму людському,
В ній і числа всіх віків,
Години зродження і скону

[Потушняк 2010, с. 34].

Вірш «Радість і смуток» передає підсвідоме сприйняття митцем полярності світу, що забезпечує його нескінченність. Діалектичну єдність протилежних начал, нестримний наступ темних, ворожих життю сил передано за допомогою релігійної анто-

німійної лексики: чорний ангел, білий ангел («На білих горах станув *чорний ангел* / На чорних горах станув *білий ангел*» [Потушняк 2010, с. 36]). Емоційно-настроєву градацію душевного стану ліричного героя, який відчуває наближення невідворотності, у вірші забезпечують лексичні одиниці на позначення назв предметів церковного вжитку: *дзвони, яблуко, хрест*; дій чи процесів: *розп'явся* («Замерзли *дзвони* – стихнули хвилини... / Тиша нараз... / *Яблуко* червоне / В саду упало... / На водах чорний *хрест* / Росте з туманів верств. / І сам *розп'явся* світ...» [Потушняк 2010, с. 36]). Завершує думку про нескінченність світу, заснованого на єдності протилежностей, вкладені в уста чорного й білого ангелів афористичні вислови релігійного змісту. Перший – «мане токель форес» – вислів із книги пророка Даниїла, суть якого в тому, що все зважено на Божих терезах і твої діяння не заслуговують продовження твого існування. Другий вислів, написаний білим ангелом – «гнотіс автон», вселяє оптимізм, даючи людині віру в себе, стверджуючи необхідність самопізнання, самовдосконалення, щоб заслужити вічність у Бога.

Поетика другої збірки Ф. Потушняка відображає стильову еволюцію молодого митця. У його поетичному світі органічно поєднано «романтичне світовідчуття з глибиною символістичного мислення, поживу якому, – за спостереженням дослідників, – давала не тільки вроджена поетичність природи, але й гострий розум філософа, що охоплював світ у всій його діалектичній суперечливості та єдності. Творчість була для Потушняка підсвідомим містичним діянням, способом інтуїтивного осягнення вічних істин та єднання з Богом» [Голомб 2010, с. 59].

Третя збірка «Далекі вогні» уже своєю назвою підкреслює філософський підхід автора до осягнення таємниць Всесвіту. Лірика цієї книжки, як і інших ранніх збірок митця, за спостереженням М. Козак, демонструє віру митця в «незнищенність матерії, людини як духовної субстанції, перейнята релігійними мотивами» [Козак 1996, с. 230].

Поетична модель світу в поезіях збірки відображає філософсько-релігійний світогляд Ф. Потушняка з його сприйняттям Бога як єдинопочатку всього сущого. Втілена в поетичній творчості естетична програма митця викладена ним у праці «О літературі», де автор стверджує, що мистецтво й поезія зокрема є першою умовою культурного розвитку людства. Поезія «організовує первісний хаос вищих і нижчих почувань в душі, а тим і в природі. Она із життєвої струї виводить дійсні і правдиві форми, показує праїдею світа як одчуття великого єдинства – життя. Так само, як і філософія через поняття веде до злиття з обцим розумом. Та коли філософія єсть лише схемою життя, щось як математична формула, то в поезії прямо отражається сама струя життя, яка ніде не починається і не кінчається» [Потушняк 1941, с. 75].

У віршах збірки спостерігаємо художнє осмислення автором проблем буття, взаємозв'язку людини з Богом, що є образом-символом Вічного Розуму. У поетичному образі світобудови Потушняка він є початком і кінцем усього сущого. Для людини – стерничим, провідником у цьому безперервному

життєвому струмені, «веде нас в тайні сходи / З діамантних ночі круч», заводить у храм життя і в час нашого відходу в темну ніч «Він без гніву і завзяття / Ясні блиски шле нам з віч» [Потушняк 2010, с. 38].

Контекст ліричних творів збірки зумовлює синонімійний ряд найменувань Бога: діва боговита, віще слово, світло божих віч, дивне Бога слово, божий зір, божі руки, що надає образу філософської глибини, урочистого пафосу, розширює його семантику («В далечі блідій, снігом вкритій / На гір вершках, там тайна спить, / До нас ось діва боговита / Вогнем овита спішить» [Потушняк 2007, с. 42], «*Віще слово* знов почує / В горах ясний водограй» [Потушняк, 2007, с. 43], «І падуть *огні живучі*, / Безнастанно з *божих віч*» [Потушняк, 2007, с. 43], «*Вічна тайна в божім зорі*, / *Вічне взяття божих рук*» [Потушняк 2007, с. 46]).

Образ Бога в ліриці митця символізує світлу сторону людського буття, виражає позитивні емоції, світлу енергію, праведність життя:

Через огні ідей високих
Взирає Бог на землю в сні,
І в тайниках душі глибоких
Знов рідним стало все мені

[Потушняк 2010, с. 38].

З образом Бога пов'язаний у Потушняка й морально-етичний аспект земного життя людини, яка вірить, що благочестя, моральний вибір забезпечить їй вічність через воскресіння:

Відкуплінням вічним знова
Все горить в небесній млі,
Вірю в дивне Бога слово,
Що воскресну на землі [Потушняк 2010, с. 46].

Частовживаними у віршах збірки є лексеми, які мають відповідники як у грецькій, так і в латинській мовах – *душа* («За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини» [СУМ-11 1971, с. 445], *дух*, *духи* («За міфологічними і релігійними уявленнями – добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини» [СУМ-11 1971, с. 442]). Наприклад: «Місяць в хмарах мутно сяє, / Зорі мерехтять, / З-понад гір ось *духи* бачу – / Як метіль, летять» [Потушняк 2007, с. 24], «До мене *духи* запитали / В північних тінях в бурний час, / Як громи в далечах лунали / І блиск над горами погас» [Потушняк 2007, с. 38], «Перед мною в ніч заляту / Голос з-під землі з'явивсь / Невідомим *духом* хату / Темний ангел озарив» [Потушняк, 2007, с. 40], «З-під віків сонливих знову / Відживає скоро *дух*, / Під містерією слова / Чародійний лине рух» [Потушняк 2007, с. 42].

Відзначимо, що в поетичній картині природи образ душі і духів корелюється з народним уявленням про ці явища. У праці «Світогляд закарпатського народу» Потушняк зазначає, що кожний народ виробляє свою народну культуру – свою метафізику щодо побудови докволищнього світу. У народнім уявленні закарпатських українців багато явищ природи «виконують душі (загальний анімізм). Вони діляться на душі мертвих і на духи або демони. Вони виникають прямо або з допомогою рідни,

тому магичні акти дуже легкі. Реальні речі є самі від себе, але мають певні душі: каміння ростуть, дерева можуть проявляти різні психічні акції, як і звірі. Всі хвороби, стихії, ненормальні явища у природі виконують душі. Вони виконують також і нереальні дії. Нема нічого, щоби з допомогою їх у суміші не вдалося вияснити» [Потушняк 2003, с. 87–88].

Можемо стверджувати, що народний світогляд у великій мірі формував такий тип художнього світовідчуження закарпатського поета, який споріднював його з європейськими символістами.

З образами духу, духів пов'язані в ліриці митця образ ангела. Антиномії темний ангел, ангел смерті/білий ангел символізують, відповідно, зло/добро, темряву/світло, смерть життя. Темний ангел уособлює сили підземні, що навіюють відчуття смерті, відбирають життя («Все померкло в зойках ночі, Вічність, сон і забуття, В тихім сьйві опівночі / Крайність я пізнав життя» [Потушняк 2007, с. 40]. Білий ангел асоціюється з життєвими силами, позитивною енергією, піднесеними емоціями («І серце моє в душі твоїй, / І білий ангел на полях, / І тихо скачуть іскор рої, А їм далекий к серцю шлях» [Потушняк 2007, с. 46].

У системі поетичного мовлення Потушняка спостерігаємо функціонування лексем на позначення назв предметів церковного вжитку: *храм*, *риза*, *дзвін*, *дзвіниця*, *монастирі*, *церкви*, *хрест*. У живописних картинах села, що постає у віршах, – це символи атрибутів людського життя, вони становлять його сутність. Разом із тим вони відображають стан людської душі, яка є невіддільною від душі видимої природи і зливається з душею трансцендентного. Риза в художній канві творів увиразнюється епітетом зі значенням «чорна» («В чорній ризи ніч», «Простерла ризу ніч») й асоціюється з таємницею світу, передає тривожний стан природи. Образ осяяної в нічний час дзвіниці асоціюється зі світлим спокоєм у стані сну, а звуки дзвону – це живий голос всесвіту, який єднає земний і підземний світи. На його звуки «душа в далеч рветься» або ж, коли «Підземні грають дзвони, / Спадає з серця гніт, / Завмерли в душах стони / І горе давніх літ» [Потушняк 2007, с. 45], умиротворюється, відчувуючи захисну силу святих:

Ідуть к нам в мряках ночі,
Крізь срібний плай святі,
Блаженні їхні очі
І душі розп'яті [Потушняк 2007, с. 45].

Примітно, що в поетичному лексиконі письменника рідковживаним є слово *рай*. Його зустрічаємо у вірші циклу «Весна», де в романтичному дусі виписана пейзажна картина: «Над полями сонце сходить, / Пробудився гай, / Усміхнулись квіти ранні, / Пчілки, птахи, *рай*» [Потушняк 2007, с. 25].

У вірші «Змовкла пісня в дебрях ночі» зі збірки «Далекі вогні» вжито лексему *едем*. Тут ідеться про творчість як явище Вищого Розуму. У нескінченності світу, у його циклічному русі творчий потенціал ніколи не зникає, він постійно відроджується, тому образ *едему* символізує відчуття щастя творчості, яку посиляє відроджений дух всесвіту в містерії слова. При цьому саме ця використана автором лексема

несе особливу експресію, що надає висловлюваному урочистості, піднесеності, навіть святості.

Відживає, що бувало,
Ми у вічності живем,
І у давній знову славі

Відживає наш едем [Потушняк 2007, с. 45],

Наявна в мовотворчості Ф.Потушника конфесійна лексика різна за значенням і за походженням. Це назви релігійно-світоглядних понять і категорій, духовних суб'єктів, номінації на позначення процесів і станів релігійної дійсності, назви церковних споруд, знарядь, предметів і знаків релігійної діяльності.

Конфесійна лексика у віршах Ф. Потушняка виконує важливу стилістичну функцію, надає висловлюваному експресивності, сакрального забарвлення. Вживання, а також багаторазове повторення іменників (*ангел, Бог, вічність, дзвін, дзвіниця, дух, душа, едем, завіт, кадило, келія (келії), лоно (на лоні), рай, риза (ризі, ризу), свічка (свіч), смерть, тління, храм, хрест* та ін.), прикметників (*богови́та, божий (божих, божім), вічний (відвічний, вічна, вічне, вічним, вічного, вічну), віщий (віще), живучі, мертва (мертві, мертвії), пекельний* та ін.), дієслів (*воскреснув, розп'явся* та ін.), числівників (*три, сім, дванадцять* та ін.) свідчить про філософсько-релігійний світогляд письменника, а функціонування номінацій на позначення церковної атрибутики підтверджує, що церковно-релігійна сфера була добре відома митцеві.

Релігійна лексика входить до тропів, передаючи в метафоричних образах картини витвореного авторською уявою світу в реальному та метафізичному вимірах. Ф. Потушняк вдало використовує у своїх поетичних творах лексичні засоби конфесійного стилю для побудови символів, перифраз, алегорій, епітетів, порівнянь, метафор тощо.

Конфесійна лексика, яка входить до складу епітетів, підкреслює специфіку базованого на міфотворчості світосприйняття митця, розширюючи її семантику, надаючи нового емоційного сенсу. Наприклад, *божих віч, божих рук, божім зорі, вічна тайна, вічне взяття, віще слово, діва боговита, дух відвічний, мертвії поля, мертві лучі, огні живучі, тайну вічну*: «В далеких горах над грунями / Таємно сяюча зоря, / І ти проходиш над морями / В осінню мертвії поля» [Потушняк 2007, с. 40], «В небі згасли ясні зорі, / Бліді їх мертві лучі / Тайну вічну на просторі / Найду в темні ідучи» [Потушняк 2007, с. 40–41], «В далечі блідій, снігом вкритій / На гір вершках, там тайна спить, / До нас ось діва боговита / Вогнем овитая спішить» [Потушняк 2007, с. 42], «Ніч у полі, непогода, / Вогник в мряку закотив, / Змовкла в тайні вся природа, / Дух відвічний в світлі нив» [Потушняк 2007, с. 42], «Віще слово знов почує / В горах ясний водограй» [Потушняк 2007, с. 43], «В серці знову відізветься / Гомін, вмерлий на полях, / І в далечі понесеться / Човен в невідомий шлях» [Потушняк 2007, с. 43], «І падають огні живучі, / Безнастанно з божих віч» [Потушняк 2007, с. 43], «Вічна тайна в божім зорі, / Вічне взяття божих рук» [Потушняк 2007, с. 46].

Конфесійна лексика вживається широко і в метафоричних конструкціях письменника. Напри-

клад: «І на стінах тіні різні, / Демон чорний в вишині / В діл глядить – і тиша тане, / Страх спинає дух мені» [Потушняк 2007 с. 24], «Воскреснув час, в обнови знову новій / З'явиться жінка нага.. мертвий стан» [Потушняк 2007, с. 33], «І як вернеться, кожний знає, / Що смерть ходила по землі / У дивних стонах поринає / Село, забуте в сонній млі» [Потушняк 2007, с. 36], «Замерзли дзвони – стихнули хвилини, / У водах шепіт непокірний гине» [Потушняк 2007, с. 36], «Безконечно ніжна тайна, / Дня далекий зникнув сон, / В мізку моїм не випадковий / Ходить неба передзвон» [Потушняк 2007, с. 42], «День душу знову воскресив / Сушею голос йде стодзвоний» [Потушняк 2007 с. 47],

Таким чином, можемо сказати, що однією з прикметних ознак авторського мовного стилю Ф. Потушняка є використання значної кількості художньої тропіки, а також вживання лексем конфесійного стилю у вигляді стилістичних фігур, таких як перифраз, алегорій, символів.

Зважаючи на те, що джерельною базою творчості Ф. Потушняка були усна народна творчість, міфологія, а символістичний тип художнього мислення вирізнявся специфікою світомислення й поетичного вираження, лірика митця відзначається багатотою символікою. Так, вода – символ очищення від гріхів. Вогонь – символ пекла й страждань. Ворон – символ передбачливості та довголіття, а також є передвісником смерті й поганих новин. Голуб – символ Святого Духу, а також миру. Змії – символ зла та мудрості. Лебеді – символ відродження, чистоти, цнотливості, благородства, мудрості, вірності, самотності. Яблуко – символ Дерева життя, безсмертя; означає як плодючість, любов, радість, мудрість, так і облуду та смерть. Наприклад: «Тиша нараз... І яблуко червоне / В саду упало... в води вічність тоне...» [Потушняк 2007, с. 36]; «І близько вижу мій кінець, / Над полем ворон чорний» [Потушняк 2007, с. 43], «Лебеді вгорі пливучі, / Зорі, гори, сяйво, ніч» [Потушняк 2007, с. 43]; «Розбризулись іскри-зорі, / Над полями гомін змовк, / Крикнув ворон на просторі, / Крикнув знову і замовк» [Потушняк 2007, с. 44–45]; «Над світом чорні йдуть змії, / Заснули мертво ручаї» [Потушняк 2007, с. 48], «У власне тіло в'їлись заніміли / Три змії / Без надії» [Потушняк. 2007, с.150], «Як вдарить північ нараз у набат / І скрегіт брам, як шепіт змії кипучий» [Потушняк 2007, с. 154].

До важливих ознак мовотворчості Федора Потушняка належить використання ним так званих маркованих слів, які властиві конфесійному стилю. Наприклад, *ікона, причастя, Пасха, Різдво, храм, церква* та ін. Відповідно до поділу конфесійної лексики на дві великі групи: 1) які відбивають релігійний зміст; 2) які з релігійним змістом не пов'язані [Брайло, 2005], у творах аналізованих збірок серед стилістично маркованих найчастіше зустрічається конфесіоналізм *Бог*: «В таємнім Бог царить саду / Мінарети в пустині / Видніють ніччю. / Без сліду / Згасають вогні сині» [Потушняк 2007, с. 33], «Через огні ідей глибоких / Взирає Бог на землю в сні» [Потушняк 2007, с. 38].

Частина лексем у творах Потушняка є конфе-

сіоналізмами другої групи, із характерною для них семантикою урочистості й книжності. Наприклад, *вознесися, глас, воскреснути (воскресну, воскресли), возрадуватися, розп'яти (розп'явся), схоронити (схоронили)*: «І сам розп'явся світ, / Пригвоздженний в зеніт» [Потушняк 2007, с. 36], «Відкуплінням вічним знова / Все горить в небесній млі, / Вірю в дивне Бога слово, / Що воскресну на землі» [Потушняк 2007, с. 46], «Схоронили серце моє, / Під корою ледяною» [Потушняк 2007, с. 48].

Серед конфесіоналізмів, вживаних Ф. Потушняком, виокремлюємо такі, що належать до лексико-тематичної групи на позначення назв культових споруд та їхніх частин. Наприклад, *дзвін (звонів), дзвіниця, іконостас, каплиця, келія, лавра, монастир (монастирів), собор, храм, церква* та ін.: «Ти йдеш вночі – я виджу твої очі / Один у полі – в далі виден храм» [Потушняк 2007, с. 33], «Під ногами путь все крутий, / В ясний ми заходим храм» [Потушняк 2007, с. 38], «В селі сусіднім чути дзвін / Душа в далечі рветься» [Потушняк 2007, с. 43], «Деся затихнув дзвін в просторі, / Омертвілий мовкне звук» [Потушняк 2007, с. 46], «З тої далі дзвін лунає, / Сніг на землю накрапає» [Потушняк 2007, с. 46], «Спить дзвіниця у сіянні / Білий привид в сонній млі / Спілим плодом в миготінню, / Ходить північ по землі» [Потушняк 2007, с. 46], «В просторі чорні мрак крадеться, / Кризь хмари світло йде з лучів, / І звонів звук у даль несеться, / У світлі від монастирів» [Потушняк 2007, с. 47], «Біла церква за горою, / Туман сходить пеленою» [Потушняк 2007, с. 48].

Окрему групу становлять назви церковних атрибутів. Наприклад, *ікона, ладанка, кадило, миро, свіча (свіч), хрест (хрести)*: «Зоря горить на лоні вічних ночі, / Кадило я запалю тут полям» [Потушняк 2007, с. 33], «На водах чорний хрест / Рoste з туманних верств» [Потушняк 2007, с. 36], «І кинув клич хтось в далях, / Погасло сяйво свіч» [Потушняк 2007, с. 45], «В далечі йдуть доріг версти, / Туманні, де горять хрести» [Потушняк 2007, с. 48], «Хрести білі під горою, / Наче лебеді в постою» [Потушняк 2007, с. 48].

Важливу роль відіграють назви на позначення служителів церкви. Наприклад, *дяк, єпископ, монах, священник* та ін. В аналізованих збірках таких лексем не зустрічаємо, але у віршах збірки «Кристали» вони мають місце: «То він іде – монах, проклятий брат, / То дзвонить смерть кістям у ржаві ключі» [Потушняк 2007, с. 155].

Відзначимо й лексико-тематичну групу на позначення назв одягу священнослужителів. Наприклад, *мантія, орап, митра, риза* та ін. Така присутня як в аналізованих збірках, так і творах наступних років, наприклад, у збірці «Кристали»: «Щось то тайнеє звершилось, / В чорній ризі ніч» [Потушняк 2007, с. 44], «На неба край в коралях / Простерла ризу ніч» [Потушняк 2007, с. 45], «Сніжок паде над дзеркалом озер / І ризу бог над горами роздер» [Потушняк 2007, с. 151].

У процесі аналізу спостережено, що у відповідних лексико-тематичних групах слова вступають у синонімічні, антонімічні відношення: *Бог, божі*

вічі, твої очі, боги, слово, Ти; «На білих горах станув чорний ангел... / На чорних горах станув білий ангел...» [Потушняк 2007, с. 36], «Мертві пси лають в далині, / Життя вмирає на землі» [Потушняк 2007, с. 48]. Власна назва-конфесіоналізм (*Бог*) наділена позитивною конотацією, символізує надію на краще майбутнє й віру в добро, асоціюється з Абсолютом.

Про органічну взаємодію художнього й сакрального стилів у поезії Потушняка свідчать і граматичні особливості поетичних творів. У синтаксичних конструкціях переважають розповідні, прості й складні речення, як правило, синтаксично повні, що є властивою ознакою саме конфесійного стилю. Досить часто спостерігається інверсивний порядок слів, що підсилює виразність мовлення, надає образу експресії. Інверсія властива як словосполученням, так і реченням. Наприклад, «Сніги в полях святих невинних ніг» [Потушняк 2007, с. 32], «Мертві вогні доріг нагірних» [Потушняк 2007, с. 34], «І мруть боги небес горішніх» [Потушняк 2007, с. 34], «Тиша нараза... І яблуко червоне / В саду упало» [Потушняк 2007, с. 36], «І в тайниках душі глибоких / Знов рідним стало все мені» [Потушняк 2007, с. 36], «Заплакав дух нагорний» [Потушняк 2007, с. 43] і под.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, доходимо таких висновків. У закарпатоукраїнську літературу Ф. Потушняк увійшов із власним, яскравим творчим обличчям. Порівняно з тогочасними митцями краю він вніс у художнє живописання світу філософський зміст й індивідуально авторську стильову манеру. Світоглядні, естетичні засади митця, що формувалися на ґрунті народного світогляду, західної літератури й філософії, відбилися в його світорозумінні та художній моделі світу з його єдинопочатком, нескінченністю, єдністю й боротьбою протилежностей. Для вираження філософського світогляду Потушняка найбільше імпонувала поетика символізму. Образну, емоційно-настрояву палітру поетичного світу письменника забезпечує й майстерне володіння мовним багатством. Значний пласт у мовотворчості майстра слова становить конфесійної лексики. Поет зберігає усталений набір ознак конфесійного стилю, використовуючи лексеми, які складаються з маркованих слів та позначені тропічною образністю, а також поєднанням антонімічних зав'язків та синонімічних варіантів. Урочистість, пафосність, піднесеність, які властиві конфесійному стилю, яскраво передані в поетичних творах Ф. Потушняка, зберігають риси класичної сакральної мови. Конфесійна лексика в мовному арсеналі митця є органічним елементом авторської художньої моделі картини світу, де природа постає живим храмом, людина є гармонійною частинкою природи; вона передає стан душі, яка перебуває в гармонії з Богом і Всесвітом, упокорюється перед таємничістю й величчю Космосу. Використання у творах релігійних термінів і понять, лексики на позначення обрядів і церковних практик служить авторові також для трансляції власних цінностей і вірувань. Наявність розгалуженої системи тропів і стилістичних фігур, специфічних лексико-тематичних груп індивідуалі-

зують поетичне мовлення митця, збагачують його змістовими й емоційними відтінками, увиразнюють художнє зображення. Проведене дослідження засвідчило, що конфесійна лексика надзвичайно багата й

різноманітна у мовотворчості Ф. Потушняка, тому її фіксація, опис, аналіз функціонального навантаження в поетичному арсеналі митця залишаються актуальними й надалі.

Література

1. Браїлко Ю.І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
2. В.Б. [В. Бирчак]. Ф. Вільшицький. Далекі вогні. *Українське слово*. 1934. Ч. 37.
3. В.М. Нові книжки: Ф. Пасічник. Гріх та інші оповідання..., Хатка та млинок..., Спляча царівна. *Літературна неділя*. 1944. Р. IV. Ч 17. С. 202–204.
4. Голомб Л. У таємничому дивосвіті слова. Лірика Федора Потушняка. Федір Потушняк. Хвилини вічності. Лірика. Ужгород: Гражда–Карпати, 2000. С.3–98.
5. Козак М. Образ Христа в ліриці поетів Закарпаття 20-30-х років ХХ століття. *Біблія і культура: Збірник наукових статей*. Вип. 2. За ред. А. Нямцу. Чернівці: Рута, 2000. С.52–54.
6. Козак М. Поетика модернізму в ліриці Ф.Потушняка. Поетика художнього тексту. Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Київ-Херсон, 1996. С. 251–253.
7. Козак М. Символіка пейзажів у ранній ліриці Федора Потушняка. *Науковий і мистецький світ Федора Потушняка: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого*. Упорядник Ігор Ліхтей. Ужгород: Ліра, 2010. С.58–65.
8. Л-ач Н. Федір Пасічник. На білих скалах. Ужгород, 1941. С. 3–4.
9. Папіш В. Психологічні фактори у художньому мовленні Федора Потушняка. *Науковий і мистецький світ Федора Потушняка: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого*. Упорядник Ігор Ліхтей. Ужгород: Ліра, 2010. С. 161–165.
10. Потушняк Ф. Мій сад. Упоряд. Д. Федака. Ужгород: Закарпаття, 2007. 576 с.
11. Потушняк Ф. О літературі. 2. Поезія. *Літературна неділя*. 1941. Р. I. Ч. 9. С. 75–76.
12. Потушняк Ф. Світогляд закарпатського народу. Я і безконечність (Нариси історії філософії Закарпаття). Упоряд, приміт. та післямова Р. Офіцинського. Ужгород, 2003. 129 с.
13. Рошко С. Особливості порівняльних конструкцій у малій прозі Ф. Потушняка. *Carpatika – Карпатика*. Вип. 9. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження). Ужгород, 2001. С. 197–202.
14. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
15. Сньозик Г. Світоглядно-мовна концепція Федора Потушняка. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 1 (45). С. 403–409.
16. Сньозик Г. Виразальні засоби художньої мови Федора Потушняка. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження). 2023. Вип. 2 (50). С. 408–415.
17. Чижмар О. Функціонування літературно-художнього антропонімікону в романі Федора Потушняка «Повінь». *Науковий і мистецький світ Федора Потушняка: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого*. Упорядник Ігор Ліхтей. Ужгород: Ліра, 2010. С. 179–184.

References

1. Brailkо Yu.I. (2005) Konfesiina leksyka u tvorchosti ukrainskykh poetiv 60–80-kh rokiv XX stolittia (semantyko-stylistychnyi aspekt) [Confession vocabulary in the works of Ukrainian poets of the 60s–80s of the 20th century (semantic and stylistic aspect)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
2. V.B. [V. Byrchak]. F. (1934) Vilshytskyi. Daleki vohni [Vilshytskyi. Distant lights]. *Ukrainske slovo*. Ch. 37 [in Ukrainian].
3. V.M. Novi knyzhky: F. Pasichnyk (1944). Hrih ta inshi opovidannia..., Khatka ta mlynok..., Splyacha tsarivna [F. Pasichnyk. Sin and other stories..., The Hut and the Mill..., The Sleeping Princess]. *Literaturna nedilia*. R. IV. Ch 17. S. 202–204 [in Ukrainian].
4. Holomb L. (2000) U taiemnychomu dyvosviti slova. Liryka Fedora Potushniaka [In the mysterious wonderland of words. Lyrics by Fedir Potushnyak]. Fedir Potushniak. Khvylyny vichnosti. Liryka. Uzhhorod: Grazhda–Karpaty. S.3–98 [in Ukrainian].
5. Kozak M. (2000) Obraz Khrysta v lirytsi poetiv Zakarpattia 20-30-kh rokiv XX stolittia [The image of Christ in the lyrics of Transcarpathian poets of the 20s and 30s of the 20th century]. *Bibliia i kultura: Zbirnyk naukovykh statei*. Vyp. 2. Za red. A. Niamtsu. Chernivtsi: Ruta. S. 52–54 [in Ukrainian].
6. Kozak M. (1996) Poetyka modernizmu v lirytsi F. Potushniaka [The poetics of modernism in the lyrics of F. Potushniak]. *Poetyka khudozhnoho tekstu: Materialy vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii*. Kyiv-Kherson. S. 251–253 [in Ukrainian].
7. Kozak M. (2010) Symvolika peizazhiv u rannii lirytsi Fedora Potushniaka [Symbolism of landscapes in the early lyrics of Fedir Potushnyak]. *Naukovi i mystetskyi svit Fedora Potushniaka: Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, prysviachenoi 100-richchiu vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho pysmennyka i*

vchenoho. Uporiadnyk Ihor Likhtei. Uzhhorod: Lira. S. 58–65 [in Ukrainian].

8. L-ach N. (1941) Fedir Pasichnyk. Na bilykh skalakh [Fedir Pasichnyk. On the white rocks]. Uzhhorod. S. 3–4 [in Ukrainian].

9. Papish V. (2010) Psykholohichni faktory u khudozhnomu movlenni Fedora Potushniaka [Psychological factors in Fedir Potushnyak's artistic speech]. Naukovyi i mystetskyi svit Fedora Potushniaka: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoi 100-richchiiu vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho pysmennyka i vchenoho. Uporiadnyk Ihor Likhtei. Uzhhorod: Lira. S. 161–165 [in Ukrainian].

10. Potushniak F. (2007) Mii sad [My garden]. Uporiad. D. Fedaka. Uzhhorod: Zakarpattia. 576 s. [in Ukrainian].

11. Potushniak F. (1941) O literaturi. 2. Poeziia [About literature. 2. Poetry]. *Literaturna nedilia*. R. I. Ch. 9. S. 75–76 [in Ukrainian].

12. Potushniak F. (2003) Svitohliad zakarpatskoho narodu [Worldview of Transcarpathian people]. Ya i bezkonechnist (Narysy istorii filosofii Zakarpattia). Uporiad, prymit. ta pisliamova R. Ofitsynskoho. Uzhhorod. 129 s. [in Ukrainian].

13. Roshko S. (2001) Osoblyvosti porivnialnykh konstruktiv u malii prozi F. Potushniaka [Peculiarities of comparative constructions in F. Potushnyak's short prose]. *Carpatika – Karpatyka*. Vyp. 9. Naukovo-pedahohichna diialnist ta literaturna tvorchist Fedora Potushniaka (do 90-richchia vid dnia narodzhennia). Uzhhorod. S. 197–202 [in Ukrainian].

14. Slovnyk ukrainskoi movy (1971) [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka. T. 2. 550 s. [in Ukrainian].

15. Snozyk H. (2021) Svitohliadno-movna kontseptsiiia Fedora Potushniaka [Worldview and linguistic conception of Fedir Potushnyak]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (45). S. 403–409 [in Ukrainian].

16. Snozyk H. (2023) Vyrazhalni zasoby khudozhnoi movy Fedora Potushniaka [Expressive means of the artistic speech of Fedir Potushnyak]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Na poshanu Vasylia Nimchuka, chlena-korespondenta NAN Ukrainy, doktora filolohichnykh nauk, profesora (do 90-richchia z dnia narodzhennia). Vyp. 2 (50). S. 408–415 [in Ukrainian].

17. Chyzhmar O. (2010) Funktsionuvannia literaturno-khudozhnoho antroponimikonu v romani Fedora Potushniaka «Povin» [Functionalization of the literary and artistic anthroponymicon in Fedir Potushnyak's novel "The Flood"]. *Naukovyi i mystetskyi svit Fedora Potushniaka: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoi 100-richchiiu vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho pysmennyka i vchenoho*. Uporiadnyk Ihor Likhtei. Uzhhorod: Lira. S. 179–184 [in Ukrainian].

THE FUNCTIONING OF CONFSSIONAL VOCABULARY IN THE LANGUAGE CREATION OF FEDIR POTUSHNYAK

Abstract. The article examines the poetic works of Fedir Potushnyak through the prism of linguistic analysis of confessional vocabulary. The uniqueness of the artist's artistic world is largely reflected in his language. The writer's creative imagination is transformed into artistic images created by his imagination and accordingly manifested in language. The worldview, philosophical and religious concept of F. Potushnyak's life, which appears in his early lyrics in figurative representations of the unity of all things, is often concentrated in the confessional vocabulary in all spheres of human life. We see the artistic legacy of Fedir Potushnyak as interesting in this aspect.

Modern philological science is interested in the interaction of sacred and artistic styles. Literary critics, in particular, trace the interpretation of biblical plots, images, and motifs in artistic works. Ukrainian linguistics is interested in the functioning of confessional vocabulary in all spheres of human life. As a result of the processing of empirical data, a variety of confessional vocabulary was found in the writer's speech, both in terms of meaning and origin. It was found that Fedir Potushnyak very successfully uses the lexical means of the confessional style in his poetic works to build a system of tropes and stylistic figures (symbols, paraphrases, allegories, epithets, similes, metaphors, etc.). In addition, it has been proven that the characteristic features of the author's language style of Fedir Potushnyak are his use of a significant amount of artistic tropes, as well as the use of tokens of the confessional style in the form of stylistic figures and marked words, which are also characteristic of the confessional style. According to the division of religious vocabulary into two large groups (the first group – vocabulary that reflects religious content; the second group – vocabulary that is not related to religious content), the revealed confessional vocabulary was analyzed and its functioning was determined.

Keywords: Fedir Potushnyak, confessional vocabulary, marked words, language creation, stylistic figures, tropes, artistic speech.

© Барчан В., 2024 р.

Валентина Барчан – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; valentyna.barchan@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-9054-6370>

Valentyna Barchan – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; valentyna.barchan@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-9054-6370>